

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Харакоз Ганни Василівни на тему:

«Хорова fuga: жанрово-стильовий та виконавський аспекти (на матеріалі західноєвропейської музики XVIII-XIX ст.)»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 02 – Культура та мистецтво

за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Фаховий семінар проведений на засіданні кафедри інтерпретології та аналізу музики 25 червня 2021 року, протокол № 16.

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Однією з найважливіших та історично усталених музичних форм і жанрів є fuga. Протягом чотирьох останніх століть вона є однією з центральних в проблематиці мистецтвознавчих студій. На сучасному етапі розвитку музикознавства питання поліфонічної змістотворчої структури є одним з найактуальніших. Принцип поліфонії відображає саму суть діалогічної картини світу і мислення людини XXI століття.

Fuga, як вершина розвитку поліфонії, унаочнила свою життєдайність в умовах зміни епох та стильових парадигм починаючи з XVIII століття і дотепер. Кристалізувавшись у часи Бароко, fuga еволюціонувала у послідуєючих класичній та романтичній епохах, отримавши різні жанрово-стильові трансформації. Одна з них – хорова fuga – і стала предметом даного дисертаційного дослідження.

Незважаючи на масштабну музикознавчу розробку зазначеної жанрово-музичної форми, про що свідчать численні українські та зарубіжні наукові праці (Л. Бусслер, Е. Праут, О. Должанський, Х. Кушнар'юв, В. Протопопов, А. Мілка, Т. Мюллер, Н. Сімакова, Т. Дубравська, К. Южак, Г. Ляшенко, І. Пясковський, Н. Супрун-Яремко, J. Fux, F. Marpurg, S. Dehn, A. Mann, P. Walker та ін.), з'ясувалося, що в українському музикознавстві

залишилося поза увагою науковців визначне музичне явище – західноєвропейська хорова fuga XVIII-XIX ст.

Актуальність дослідження Харакоз Ганни Василівни зумовлено відсутністю у вітчизняному музикознавстві робіт, в яких хорова fuga постає об'єктом дослідження на теоретичному, методологічному та практичному рівнях. Про те, що проблема виявлення функційного значення хорової fugи в музичному творі, розкриття властивого їй семантичного значення в оформленні змістовно-художньої цілісності за допомогою особливої конфігурації вокально-технічних параметрів, визначення її виконавської специфіки – «досі не привертала належної уваги вітчизняних дослідників, красномовно свідчить той факт, що до сих пір не існує жодної монографії, присвяченої хоровій fugі як особливому жанру або формі, українською або російською мовою. Таким чином, fuga в обраному жанровому переломленні – як хорова (або, ширше, вокальна) fuga – вперше пропонується в якості об'єкта спеціального наукового дослідження, що визначає підвищену **актуальність теми дисертації**» (с. 17).

Для вивчення історії західноєвропейської хорової fugи період XVII-XIX століть представляє безсумнівний інтерес, а семантичний кут зору дозволяє спроектувати на fugу весь комплекс стильотворчих засобів, без яких розвиток цієї форми як музично-історичного явища уявити неможливо.

Семантичний ракурс у даній роботі є частиною жанрово-стильової та виконавської проблематики, якщо розглядати стиль як «світовідчуття, що інтонується» (Л. Мазель). Ось чому базисними для даної дисертації є не тільки дослідження з історії та теорії fugи, але й роботи, присвячені музичному стилю і жанру, хорознавству та історії та теорії хорового виконавства.

Представлений у даній роботі порівняльний аналіз хорових fug західноєвропейських композиторів від бароко до романтизму – Й. С. Баха, Г. Ф. Генделя, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, Ф. Мендельсона-Бартольдї, Дж. Россїні, – спрямовано на розкриття загальної еволюції в історичному процесі розвитку хорової fugи. Паралельно з цим,

здобувачка виходить на рівень типології принципів побудови хорової fugи та виявляє її глибинні якості, обумовлені специфікою її вокальної природи. Таким чином, на прикладі зовні несхожих творів виявлено, що хорова fuga є універсальним жанром, що характеризується власною індивідуальною поетикою.

Актуальність роботи також підтверджено цінними практичними матеріалами хорознавчого та виконавського характеру, які є результатом власного професійного вокально-хорового та диригентського досвіду авторки.

Достовірність одержаних результатів ґрунтується на осмисленні широкого кола наукових джерел (243 найменування, 17 з яких іноземними мовами).

Методологічну базу дослідження склали розробки в наступних наукових галузях: теорія жанру, стилю, музичної інтонації, драматургії, семантики, поетики, хорознавства, хорового виконавства; історичних, теоретичних і методологічних засад вивчення жанру fugи, – від її барокових взірців до різновидів у творах композиторів періодів віденського класицизму та романтизму.

Теоретичну базу дослідження склали розробки з питань світової та вітчизняної теорії поліфонії; теорії музичних жанрів і стилю; хорознавства та виконавської інтерпретації. Основною опорою у роботі стали праці з історії та теорії поліфонії, зокрема хорової fugи, а також з питань поліфонічного аналізу (Л. Бусслер, Е. Праут, В. Золотарьов, Х. Кушнар'єв, В. Протопопов, С. Скребков, О. Должанський, Т. Мюллер, А. Чугаєв, А. Дмитрієв, Н. Сімакова, Т. Дубравська, Ю. Євдокимова, В. Фрайонов, А. Мілка, К. Южак, Б. Напреев, І. Хусаїнов, Н. Беліченко, С. Гоменюк, Г. Ляшенко, С. Павлюченко, І. Приходько, І. Пясковський, Н. Супрун-Яремко, Г. Цицалюк, J. Fux, F. Margurg, S. Dehn, V. Manfredini, K. Jeppesen, A. Mann, P. Walker та ін.).

Жанрово-стильовий та виконавський ракурси дисертації методологічно базуються, перш за все, на дослідженнях з теорії музичних жанрів (Б. Асаф'єв,

М. Арановський, Л. Березовчук, М. Лобанова, В. Назайкинський, О. Соколов, А. Сохор, Ю. Тюлін, Ю. Холопов, В. Цуккерман, Л. Шаповалова, С. Шип та ін.); теорії музичного стилю та музичної поетики (Н. Горюхіна, Н. Гуляницька, І. Коханик, В. Медушевський, М. Михайлов, В. Москаленко, В. Назайкинський, С. Скребков, К. Царьова та ін.), з теорії виконавської інтерпретації (Є. Гуренко, Н. Корихалова, В. Москаленко та ін.), з історії і теорії хорового виконавства та хорознавства (О. Батовська, І. Батюк, О. Бенч-Шокало, І. Бермес, Є. Бондарь, О. Єгоров, В. Живов, С. Казачков, П. Ковалик, Н. Королюк, В. Краснощоків, П. Левандо, К. Пігров, В. Соколов, П. Чесноков, Г. Савельєва та ін.), а також із загальних проблем кантатної та органної творчості Й. С. Баха (К. Берденнікова, М. Друскін, А. Dügg, P. Williams), ораторіальної спадщини Г. Ф. Генделя (Л. Кирилліна), індивідуальних поліфонічних стилів західноєвропейських композиторів XVIII–XIX ст. (В. Протопопов, М. F. Bukofzer), життєтворчості митців, які активно розробляли жанр хорової фуґи (Г. Аберт, Л. Новак, А. Швейцер).

Дисертацію виконано на кафедрі теорії музики згідно з планом науково-дослідної роботи Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. Її зміст відповідає комплексній темі «Теоретичне музикознавство та сучасна мистецька практика: аспекти взаємодії» перспективного тематичного плану підготовки науково-дослідних і методичних праць ХНУМ імені І. П. Котляревського на 2017-2022 роки (протокол № 1 від 30.08.2017 р.). Тему дисертації затверджено (протокол № 4 від 24.11.2016 р.) на засіданні Вченої ради ХНУМ імені І. П. Котляревського.

Наукові завдання, розв'язання яких отримано в дисертації. Структура дисертаційної роботи має логічно побудовану архітектуру, яка пов'язана із метою та завданнями дослідження.

Мета дослідження – обґрунтування жанрово-стильової та виконавської специфіки хорової фуґи на матеріалі західноєвропейської музики XVIII–XIX ст. Завдання дослідження, обумовлені його метою, є наступними:

- розглянути сучасні концепції фуги та дослідити ступінь вивченості феномену хорової фуги в науковій літературі;
- на основі вивчення сучасних наукових джерел запропонувати дефініцію хорової фуги, а також розробити її загальну типологію з урахуванням необхідних критеріїв;
- сформулювати основні параметри, що обумовлюють жанрово-виконавську специфіку хорової фуги, й узагальнити отримані результати у вигляді наочної моделі;
- здійснити порівняльний аналіз вокальної та інструментальної версій хорових фуг Й. С. Баха і Г. Генделя з метою виявлення жанрової специфіки досліджуваного феномена;
- розглянути хорову фугу в її композиційно-стильовому та виконавському аспектах, а саме:
 - розкрити специфіку хоральної фуги бароко на прикладі взаємодії фуги та хоралу в духовних кантатах Й. С. Баха;
 - схарактеризувати тенденцію до симфонізації жанру хорової фуги доби класицизму в ораторіях і месях Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена;
 - виявити вільний синтез барокових та класичних традицій у хоровій фугі композиторів-романтиків на прикладі творів Ф. Мендельсона-Бартольдї та Дж. Россїні.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим для українського музикознавства досвідом спеціального вивчення музично-виконавського явища – західноєвропейської хорової фуги XVIII-XIX ст. На схвалення заслуговують основні положення наукової новизни, які виносяться на захист. Зокрема, здобувачкою вперше у вітчизняному музикознавстві:

- введено у науковий обіг музикознавства авторську концепцію хорової фуги як сталого композиційно-жанрового феномену зі своєю індивідуальною поетикою;

- системно досліджено жанрову та виконавську специфіку хорової фуґи, обумовлену насамперед її голосовою, вокально-співочою природою та наявним у ній музично-вербальним синтезом;

- виявлено та схарактеризовано комплекс основних параметрів хорової фуґи, на основі якого запропоновано дефініцію хорової фуґи, розроблено її класифікацію; отримані результати унаочнено у вигляді моделі та узагальнюючої таблиці (Додаток А, схеми №№ 1-5, Додаток Б, таблиця № 1, с. 208-214);

- як ефективний метод виявлення жанрової специфіки хорової фуґи на прикладі творів Й. С. Баха і Г. Ф. Генделя запропоновано порівняльний аналіз її вокальної та інструментальної версій.

Подальшого розвитку набули: узагальнення щодо сучасного стану проблематики хорової фуґи в дослідницькій літературі; типологія хорової фуґи; розгляд композиційно-стильової та виконавської специфіки жанру хорової фуґи в умовах загальної еволюції західноєвропейського музичного мистецтва XVIII-XIX ст.

Матеріалом дослідження послуговували 20 поліфонічних творів: хорова та органна версії фуґи BWV 131 та 131a Й. С. Баха, а також хорові фуґи з його п'яти духовних кантат (№№ 25, 67, 69, 101, 140), хорова фуґа «*They loathed to drink at the river*» з ораторії «Ізраїль в Єгипті» HWV 54 Г. Ф. Генделя та її клавірний прототип – фуґа HWV 609, дві фуґи з ораторії «Пори року» Й. Гайдна, 3 фуґи з *Große Messe c-moll*, В. А. Моцарта, 2 фуґи з меси *C-dur* Л. ван Бетховена, хоральна фуґа «*Aus tiefer Noth schrei' ich zu dir*» з циклу «*Kirchenmusik*» ор. 23 Ф. Мендельсона-Бартольдї, заключна фуґа «*In sempiterna saecula, Amen*» з кантати «*Stabat Mater*» Дж. Россіні. Слід зазначити, що цей музичний матеріал вперше став об'єктом наукового інтересу в обраному ракурсі.

Структура дисертації, виклад матеріалу і оформлення здійснені відповідно до вимог, що пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що

включають 7 підрозділів, і висновків, що містять узагальнення головних результатів дослідження. Обсяг основного тексту дисертації – 169 сторінки, список використаної літератури містить 243 позиції.

У Першому розділі дисертації розглянуто історію формування фуги, підкреслено, що вона безпосередньо пов'язана з процесами жанрового оновлення вокальної та інструментальної музики і постає як одне з явищ *Ars Nova* – перехідного періоду від Середньовіччя до Відродження. У XVIII ст. вершиною розвитку фуги стає творчість Й. С. Баха, який «використовує форму фуги, переосмислюючи і доповнюючи функції фуги у своїх різножанрових творах, всіляко збагачуючи її зміст. Однією з провідних форм фуги в творчості композитора стала хорова фуга» (с. 48).

У процесі аналізу музикознавчих робіт дисертанткою доведено, що на сьогодні музикознавці не прийшли до єдиної думки щодо первинності жанрової або композиційної природи фуги, жодне з існуючих дефініцій фуги не може претендувати на передання всієї повноти змісту цього явища, тому ця ситуація вимагає розв'язання.

Стосовно поняття «хорова фуга» виявлено, що у науковій літературі простежується тотожність у розумінні вокальної та хорової фуги, що зумовлює подвійну термінологію. Підкреслено важливість в процесі еволюції хорової фуги її особливого різновиду – фуги на хорал.

Узагальнюючи відомості щодо явища фуги, зокрема її хорового інваріанту, на основі всебічного вивчення теоретичних та історичних джерел, здобувачка формулює власну дефініцію: *«Хорова (вокальна) фуга являє собою жанровий інваріант реалізації універсального конструктивного принципу фуги і характеризується стійкою поетикою, сутність якої визначається, по-перше, вокально-співочою природою, по-друге, — музично-вербальним синтезом, втіленим засобами хорової виразності при провідному значенні тембрально-теситурного чинника»* (с.44).

Другий розділ розкриває питання жанрової специфіки хорової фуги в теоретико-методологічному аспекті. Її специфіка ґрунтовно досліджена за

наступними позиціями: музично-виконавські параметри, композиційно-драматургічна роль тексту, функції інструментального супроводу, архітектоніка хорової фуґи. Розроблена авторкою методологія аналізу хорової фуґи влучно апробована на прикладі порівняльного аналізу вокальної та інструментальної версій хорової фуґи на матеріалі творів: Й. С. Бах. Хор «*Und er wird Israel*» з кантати *BWV 131* і його органна версія - фуґа *BWV 131a*; Г. Ф. Гендель. Хор «*They loathed to drink at the river*» з ораторії «Ізраїль в Єгипті» *HWV 54* і його клавірний прототип - фуґа *HWV 609*.

У третьому розділі виявлено композиційно-стильову динаміку західноєвропейської хорової фуґи XVIII-XIX ст. в драматургічно-виконавському контексті. Метою цього розділу став розгляд західноєвропейської хорової фуґи в її історичних проекціях від епохи бароко до романтизму. Прямий та опосередкований зв'язок з хоральним першоджерелом, різноманітні типи розробки хорального тематизму простежено у кантатах Й. Баха № 101 «*Nimm von uns Herr, du treuer Gott*», № 140 «*Wachet auf, ruft uns die Stimme*», № 25 «*Es ist nichts Gesundes an meinem Leibe*», № 67 «*Halt im Gedächtnis Jesum Christ*» та № 69 «*Lobe den Herrn, meine Seele*» на рівні тематично-вербального комплексу. Хорові фуґи з ораторії «Пори року» Й. Гайдна розглянуто скрізь призму принципу симфонізації жанру, де проявилася така специфічна риса, як автономізація інструментальної інтонаційної сфери. У хорових фуґах В. А. Моцарта №№ 8, 15, 16 з *Große Messe c-moll*, K.427 / 417a, окрім продовження традиції симфонізації жанру, виявлено ускладнення інтонаційного матеріалу, композиційної структури тощо. Встановлено, що хорові фуґи з меси *C-dur* op. 86 Л. В. Бетховена продовжують тенденцію, започатковану Й. Гайдном, та демонструють значне ускладнення драматургічного профілю. У хоральній фузі Ф. Б. Мендельсона «*Aus tiefer Noth schrei' ich zu dir*» op. 23 виявлено наслідування вокальним традиціям співу *a'capella* епохи бароко у синтезі з естетикою класицизму. Підсумовуючи здобутки Дж. Россіні на матеріалі

аналізу хорової фуги «*In sempiterna saecula, Amen*» з кантати «*Stabat mater*», здобувачка зазначає: «спираючись на класичні поліфонічні традиції, Дж. Россіні збагачує жанр хорової фуги рисами оперного мелодизму, на користь чого свідчить віртуозність хорової та оркестрової фактури, яскрава образна контрастність, драматизм» (с. 164).

З огляду на виконавські хорові та диригентські особливості аналізованих хорових фуг виявлено ряд закономірностей на вокально-технологічному та диригентсько-аналітичному рівнях.

У висновках запропоновані заключні узагальнення та головні висновки, здійснене історичне та теоретичне обґрунтування значущості творчої спадщини західноєвропейських композиторів XVIII-XIX ст. у царині жанру хорової фуги.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані та достовірні. Проблематика дослідження, пов'язана з переломленням жанрово-стильового та виконавського ракурсів щодо західноєвропейської хорової фуги XVIII-XIX ст., створила міцний стрижень даної роботи. На аспектах цієї проблематики, що має безпосереднє відношення до теми дослідження, авторка конкретизує загальнометодологічні установки та застосовує коректний методологічний інструментарій. Методологічна основа дослідження ґрунтується на взаємодії різних наукових підходів, що обумовлюється метою та завданнями роботи, а також специфікою задіяного в дисертації матеріалу:

- історико-типологічний – необхідний для дослідження еволюції жанру хорової фуги;
- структурно-функціональний – завдяки якому здійснюється аналіз комплексу засобів музичної виразності;
- системний – уможлиблює теоретичні узагальнення щодо стану сучасної проблематики хорової фуги;

- аналітичний – використовується в процесі композиційно-драматургічного аналізу досліджуваних творів;
- жанровий – узагальнює типові параметри жанрової моделі хорової фуги;
- стильовий – виявляє специфіку індивідуального композиторського стилю при втіленні загальних композиційно-жанрових принципів фуги;
- компаративний – встановлює спільність жанрових ознак і водночас їх стильову своєрідність та індивідуальні прийоми оформлення;
- виконавський метод – затребуваний в процесі виявлення виконавських проблем та знаходження шляхів їх подолання.

Практичне значення результатів дослідження. Матеріали дисертації доповнюють курси з поліфонії, аналізу музичних творів, історії зарубіжної музики, історії музичних стилів, західноєвропейської хорової літератури, історії та теорії хорового виконавства тощо й можуть використовуватися в науковій і педагогічній роботі, на практичних заняттях з хорового класу та диригування, а також у виконавській діяльності. Робота може слугувати джерелом, а також методологічною базою для подальших досліджень у галузі хорового мистецтва, використовуватися в якості дидактичного матеріалу в ході навчального процесу у вищих навчальних закладах мистецтв. Матеріали роботи можуть слугувати практичною підмогою в роботі диригента з хором, а також при складанні хорового репертуару.

Апробація матеріалів дисертації. Матеріали дисертації оприлюднено у виступах на 5 всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Фелікс Мендельсон-Бартольд: культурні ініціативи та художні пріоритети» (Харків, 2016 рік); Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтонаційний образ світу: національні спектри» (Харків, 2017 рік); Відкрита звітна наукова конференція «Актуальні проблеми музичного і театрального мистецтва» (Харків, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація

музичної освіти та культури: традиція та сучасність» (Одеса, 2018 рік); XIX Міжнародна науково-практична конференція «Молоді музикознавці» (Київ, 2019 рік).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувачки. За темою дисертації опубліковано 4 одноосібних статті, з яких 3 – у фахових спеціалізованих виданнях, рекомендованих і затверджених МОН України, 1 стаття – в періодичному виданні країн Євросоюзу (Австрія-Чехія).

Список публікацій авторки за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. Харакоз А. Хоровая fuga Ф. Мендельсона «Aus tiefer Noth Schrei' ich zu dir» сквозь призму баховских традиций. *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. статей / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2017. Вип. 10. С. 51-62.

2. Харакоз Г. Хорова fuga як об'єкт художньо-виконавської інтерпретації (на прикладі «In sempiterna saecula, Amen» з кантати «Stabat Mater» Джоаккіно Россіні). *Київське музикознавство* : зб. наук. статей / Київська муніципальна академія музики ім. Р.М. Глієра. Київ, 2019. Вип. 59. С. 183-196.

3. Харакоз А. Принципы взаимодействия fugи и хора в кантатах И. С. Баха. *The European Journal of Arts*. Vienna, 2020. № 1. С. 100-105.

4. Харакоз Г. Жанрово-виконавська специфіка хорової fugи Й. С. Баха (на прикладі порівняльного аналізу BWV 131 та BWV 131a). *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. статей / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2020. Вип. 21. С. 164-179.

Характеристика особистості здобувачки. Харакоз Ганна Василівна закінчила Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського у 2016 році та здобула ступінь магістра (з відзнакою) за спеціальністю «музичне мистецтво», здобула кваліфікацію «диригент хору; науковець-дослідник; викладач ВНЗ». Навчалась в

аспірантурі ХНУМ імені І. П. Котляревського з 01.11.2016 року по 31.10.2020 року на кафедрі теорії музики.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана літературною українською мовою з коректним вживанням лінгвістичної та спеціальної термінології. Стиль викладених в дисертації матеріалів дослідження – науковий.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Робота не містить елементів плагіату чи самоплагіату.

Під час виконання дисертації аспірантка дотримувалася принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Як результат попередньої експертизи дисертації Харакоз Ганни Василівни на тему: «Хорова fuga: жанрово-стильовий та виконавський аспекти (на матеріалі західноєвропейської музики XVIII-XIX ст.)» у межах фахового семінару, який було проведено на базі кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського та повноти основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Харакоз Ганни Василівни на тему: «Хорова fuga: жанрово-стильовий та виконавський аспекти (на матеріалі західноєвропейської музики XVIII-XIX ст.)».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Харакоз Г. В. відповідає спеціальності 025 «Музичне мистецтво» та вимогам, передбаченим п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 № 167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 № 40.

3. Рекомендувати дисертацію Харакоз Ганни Василівни на тему: «Хорова fuga: жанрово-стильовий та виконавський аспекти (на матеріалі західноєвропейської музики XVIII-XIX ст.)» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Головуюча на засіданні фахового семінару:

доктор мистецтвознавства, професор,

кафедра сольного співу та оперної підготовки

Харківського національного університету

мистецтв імені І. П. Котляревського ГРЕБЕНЮК Н.Є.

Рецензент:

доктор мистецтвознавства,

доцент, професор кафедри хорового диригування

Харківського національного університету

мистецтв імені І. П. Котляревського БАТОВСЬКА О.М.

Рецензент:

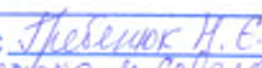

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри хорового диригування

Харківського національного університету

мистецтв імені І. П. Котляревського САВЕЛЬЄВА Г. В.

Підпис ГРЕБЕНЮК Н.Є.
 БАТОВСЬКА О.М., САВЕЛЬЄВА Г.В.
ЗАСВІДЧУЮ
з загального відділу ХНУМ
20__ р. Підпис